

Veldnamen van De Beer

De Beer was ooit een geïsoleerd natuurgebied ten zuiden van de Nieuwe Waterweg. Op de topografische kaarten uit de 19e en 20e eeuw staan op deze zandplaat slechts de namen De Beer en Hoek van Holland vermeld. Op diverse kaarten van natuurliefhebbers staan echter tientallen veldnamen, die iets vertellen over het landschap, flora en fauna. Deze kaarten werden gemaakt door een groep Haagse vogelaars tussen 1925 en 1940. Ter vergelijking dient een kaart uit 1951. Wat waren die veldnamen en welke betekenis hadden ze?

TEKST: FRANS BEEKMAN

Trefwoorden

De Beer, duintoponiemen, oude kaarten, Nieuwe Waterweg, natuurlijke kustdynamiek.

Het ontstaan van De Beer

Omstreeks 1600 begon ten zuiden van het Spanjaards Duin bij 's-Gravenzande een strandhaak in zuidelijke richting te groeien. Deze zandplaat heette Hoek van Holland of De Beer en was deel van de Hollandse duinen. Anderhalve eeuw later was de smalle bank uitgroeid tot 4 kilometer. In de luwte van De Beer lag een inham waar slib bezonk. Die heette De Pan, genoemd naar een (half)ronde laagte. De Beer groeide door aanhechting van kleine zandbanken tot 2 kilometer breed. Op een kaart uit 1733 staat op de zuidkant een 'watermast': dat was de rest van een gestrand schip waar wandelaars

hun naam inkrasten. Het slib in De Pan raakte begroeid en aan het einde van de 18e eeuw heette het De Zekken, afgeleid van zekgras, een plaatselijk woord voor Zeebies. Ook heette het wel Het Rietgors (Buijsman 2007).

Door verondieping van het Scheur en de Brielsche Maas werd voor steeds meer schepen de haven van Rotterdam onbereikbaar. Als oplossing voor dit probleem werden tussen 1866 en 1872 diverse waterbouwkundige werken uitgevoerd. Dat begon met de gedeeltelijke afdamming van het Scheur, de bedijking van de Scheurpolder en het graven van de Nieuwe Waterweg. Het schiereiland aan de

Hollandse kust werd aldus vastgehecht aan het eiland Rozenburg (Fig. 1). Omstreeks 1880 verscheen naast de naam De Pan het woord Krim voor het gors. Het afgelegen en moeilijk toegankelijke gebied werd vernoemd naar de gruwelijke Krimoorlog (1853-1856). De Beer werd niet beschermd. Pas na 1921 was het een bewaakt kroondomein waar op konijnen werd gejaagd. De geïsoleerde ligging kwam de natuurontwikkeling zeker ten goede (Beekman & Buijsman 2017).

Club van Haagsche Trekwaarnemers

Met enige moeite wist een groep vogelaars omstreeks 1925 toegang te krijgen tot De Beer. De legendarische leraar wiskunde Gerard Tijmstra (1887-1945) omringde zich met een tiental jongens die enthousiast de natuur rond Den Haag verkenden. Dat waren bekende namen als Niko en Luuk Tin-

bergen, Gerrit van Beusekom, Frans Kooijmans, Martin Rutten, Jan Joost ter Pelkwijk, Karel Waldeck, Jacques Zietse, Frans Makkink en anderen. 'Lange Tijn', later directeur van zijn middelbare school (Tijmstra HBS), ging door de week soms vogels kijken op De Beer en kwam er dan spijbelende leerlingen van andere scholen tegen (Fig. 2).

Het waarnemen en fotograferen van vogels vanuit schuilhutten leidde tot het eerste gedragsonderzoek van vogels in Nederland. Vooral Niko Tinbergen (Visdiefjes) en Frans Makkink (Bergeenden) deden er pionierswerk. Het werken met zware glasplaatcamera's leverde verrassend goede foto's op. Tijmstra meende dat je deze resultaten niet voor je zelf mocht houden, maar met anderen moest delen.

Niko Tinbergen nam toen, als net begonnen student biologie in Leiden, het initiatief voor het maken van een boek, waarvan hij de helft schreef en veel foto's leverde. Gerrit van Beusekom, ook student biologie, beschreef de plantenwereld. Martin Rutten, later hoogleraar geologie, behandelde de trekvogelfotografie. Frans Kooijmans maakte vele foto's en ontwikkelde zich tot een echte 'De Beer fotograaf'. Voor het boek *Het vogeleiland* (Fig. 3) schreef Jac.P. Thijsse een enthousiaste inleiding met de opmerkelijke zin: 'De Beer is een eerste-klas-landschap' (Van Beusekom et al. 1930).

In de tekst werden vele veldnamen genoemd, die de natuurliefhebbers bedachten om te vertellen waar ze hun waarnemingen deden. De beheerders namen dat over. De veldnamen

werden geplaatst op een kaart achter in het boek, waarschijnlijk getekend door G.J. Palthe (Fig. 4). Het was een aanvulling op de topografische kaart waarop het landschap fraai werd afgebeeld, maar vrijwel zonder namen.

Veldnamen 1930

Voor een goed begrip volgt hier eerst een landschappelijke doorsnede van de Noordzee naar de Brielsche Maas. Naast de ondiepe Maasvlakte met de Robbenplaat lag een breed zandstrand dat deels begroeid was met zoutplanten (Fig. 5). Daarachter lagen lage en verwaaide, deels aangetaste duinen waar duidelijk geen beheer plaats vond en dat een zeer natuurlijke beeld vertoonde. Achter de grote zandhaak De Beer lag in een grote inham het

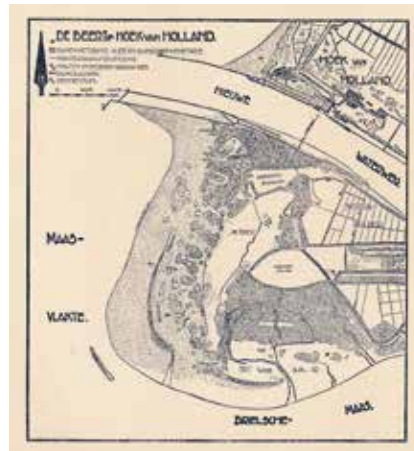
Figuur 1. Fragment topografische kaart 37 A, oorspronkelijke schaal 1 : 25.000, uitgave 1938. De naam Vogelplaat staat ten onrechte in het gors achter De Beer.

Figuur 2. Gerard Tijmstra met dochter Mien en Martin Rutten kijken naar vogels op de slikplaten langs de Brielsche Maas, ca. 1930. Foto: Niko Tinbergen.

Figuur 3. Omslag boek Op het vogeleiland (op titelpagina Het vogeleiland) 1930.

Figuur 4. Kaart uit Het vogeleiland 1930. Voor de moeilijk leesbare namen zie Tabel 1.

Tabel 1. 22 veldnamen van De Beer in 1930

Veldnaam
Aanspoelselhoek
Bakengat
(Bakenveld)
De Beer
Dennentuin
Eendenkooi
Groene Strand
(Het Breed)
Kievitenwei of Witgatplas
Krim
Nieuwland of Klutenbank
(Rietmoeras)
Robbenplaat
Scheurpolder
Scholeksterwei
(Storten)
Vlierlaan
(Vlierenkop)
(Weipolder)
Westhaf
Wijde Slik
(Zuidpunt)

(...) betekent dat de naam niet op de kaart maar wel in het boek staat, of afkomstig is van kaartjes van tijdgenoten).

Rietmoeras met een begroeiing van Zeebies, Riet en Zeeaster, doorsneden met verschillende kreken (Fig. 6). De variatie aan landschappen verklaarde de biologische rijkdom van De Beer.

Van de veldnamen uit 1930 worden hier enkele besproken. Namen van gebouwen zijn niet vermeld (Tabel 1). Allereerst natuurlijk De Beer zelf. In 1591 staat op een kaart een smalle bank met de naam De Beer van Holland en in 1611 op de kaart van

Floris Balthasarsz. alleen De Beer. Een eigentijdse verklaring van de naam ontbreekt. Het kan een begrip zijn uit de vestingbouw, waar een 'beer' een uitstekende dam in een gracht is. De naam Hoek van Holland betekent eigenlijk hetzelfde: een uitstekende hoek aan de Hollandse kust. De nederzetting Hoek van Holland ontstond pas na het graven van de Nieuwe Waterweg.

In de Aanspoelselhoek lag altijd een enorme hoeveelheid houtafval uit

zee waar nooit jutters kwamen. De fotografen vonden hier materiaal voor hun schuilhutten. De naam Bakengat is te vergelijken met het Sparregat in Meijendel: een paal in een duinopening. Op de topografische kaart uit 1938 staan aan de noordkant van De

Figuur 5. Het Groene Strand met Schorrenkruid en op de achtergrond de verbrokkelde duinen, 1930. Foto: Jan P. Strijbos.

Figuur 6. Het maken van een schuilhut aan de rand van het Rietmoeras, ca. 1930. Foto: Niko Tinbergen.

Beer 19 bakens die schepen moesten helpen bij het binnenvaren. Het graven van de Nieuwe Waterweg leidde tot grond- en baggerdepots. Veel grond kwam terecht op de Hoge en Lage Storten, waar het bouwland en later bos werd. Ook de weelderige Vlierlaan groeide op dergelijke grond. Het Afgedamde Scheur werd een baggerdepot en later landbouwpolder. De Weipolder (1914) was een bijzonder geval: een bekaad (en niet bedijkt) deel van het Rietmoeras met zomerbeweiding.

Het Breed, bekend om weidevogels en planten van vochtige duinvalleien, was de brede begraasde uitloper van het Rietmoeras achter de lage duinen. Een paar duinmeertjes verwezen naar Kieviten, Witgatjes of Scholeksters die er veel zaten. Vanuit het Wijde Slik, dat voor zich spreekt, liep een kreek 't Westhaf over het Groene Strand. Het woord 'haf' kwam uit de aardrijkskundeböeken, waarin een theorie werd beschreven over het ontstaan van de Nederlandse kust. Die zou als schoorwal zijn begonnen voor een binnenzee of haf, zoals langs de Oostzeekust waar Niko Tinbergen in 1925 was geweest. Aan de zuidkust van De Beer lagen twee kleine strandhaken: de Zuidpunt en het Nieuwland of Klutenbank.

Bijzonder is een handschriftkaart van De Beer uit 1932 met wel 80 tekeninnetjes van vogels, planten, personen, anekdoten en veldnamen door Jan Joost ter Pelkwijk (Beekman & Buijsman 2021).

Op een kaart uit 1939 van de Dienst der Domeinen staan behalve veel namen uit 1930 aan de oostkant van De Beer nog: De Fuik, Drinkbakken, Haringkop, Hengstenwei, Konijnenberg en Stekelenberg, kennelijk met veel Duindoorn. Deze veldnamen zijn ontleend aan de landbouw, de jacht op konijnen en namen van duinen op – berg, een typisch Hollandse aanduiding. Op de kaarten uit 1930 en 1939 staan 22 plus 6 veldnamen.

Aantastingen in de Tweede Wereldoorlog

De paradijselijke schoonheid van De Beer werd aan de westkant in de Tweede Wereldoorlog verwoest door de vele betonwerken van de Atlantikwall gebouwd door de Duitse bezetter. De Festung Hoek van Holland moest de toegang tot de Rotterdamse havens en het Duitse achterland beschermen tegen een invasie uit zee. Het strand stond vol met betonnen tetraëders of mijnstoelen. Verstoring door militairen en eierrapers hadden een negatieve invloed op de vogelstand.

De tweede aantasting van het natuurmonument De Beer vond plaats aan de oostkant. Vanwege de waterhuishouding voor de Atlantikwall en uitbreiding van landbouwgrond werd in een samenwerking tussen de Duitse bezetter en de Dienst der Domeinen tussen 1942 en 1944 de Pan- of Krimpolder (300 ha) bedijkt. Daartoe werd een duindijk ('Chinese muur') van noord naar zuid aangelegd. De zuidelijke dijk liep van de Zuidpunt tot de Eendenkooi. Het dynamische

Tabel 2. 20 veldnamen van De Beer in 1951

Veldnaam
Aanspoelsethoek
Buitenplas
Ganzenkreek
Groene Strand
Het Breed
Kemphanenwei
Kievitenplas
Klutenbank
Klutenplas
Kernwerk
Lage dam
Nieuwe dam
Schollenkreek
Rietmoeras
Storten (Hoge, Lage, Nieuwe)
Vlierenlaan
Visvijver
Zuiddam
Zuiderhoofd
Zuidpunt

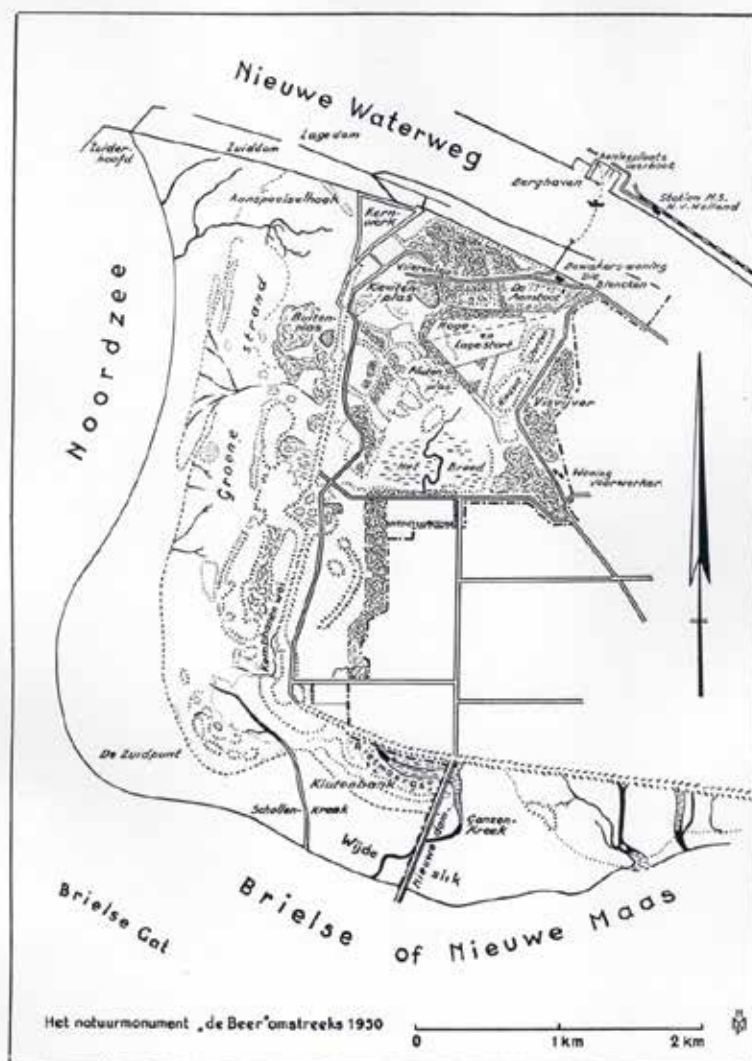
kuststelsel van strand, duin en gors was hiermee verdwenen. De centrale weg in de nieuwe polder zou in 1950 aansluiten op de nieuwe dam in de Brielsche Maas naar Oostvoorne.

Veldnamen 1951

Na het wegwerken van de vele betonwerken door opblazen of met zand bedekken, werd De Beer in 1947 weer toegankelijk voor het publiek. Er verschenen gidsjes. De tekenaar H.P. Misset maakte een mooie kaart (Fig. 7) van de nieuwe situatie met plaats voor vele veldnamen (Tabel 2). Het is opvallend dat van de 20 veldnamen op deze kaart er slechts 8 dezelfde zijn als op de kaart uit 1930.

Hier volgt een toelichting op enkele van de 12 nieuwe veldnamen in 1951. Opnieuw zijn er namen van vogels gebruikt, zoals Kluten en Kemphanen. De Ganzenkreek in het Wijde Slik had voor de oorlog geen specifieke naam. De kreek op het Groene Strand heet in 1951 Schollenkreek en dat was het vroegere Westhaf. Uit de oorlog stamt het betonnen Kernwerk. Langs de Nieuwe Waterweg hebben twee dammen een naam. De Nieuwe dam naar Oostvoorne sloot de Brielsche Maas af en was in feite een voorloper van de Deltawerken. De naam Rietmoeras staat op een restantje gors van 13 ha.

Het vrij grote aantal van 12 nieuwe namen is te verklaren door de cesuur van de Tweede Wereldoorlog. Er kwam een nieuwe generatie natuurliefhebbers op De Beer, die de oude namen deels niet meer kende (het boek Het vogeleiland was uitverkocht) en dus werden nieuwe namen bedacht. Het valt op dat vele duintjes in 1930 en 1951 geen naam kregen. Op een kaart uit 1939 stond wel Haringkop en niet ver van de Zuidpunt lag de Vlierenkop (ook wel het Vlierbos van de Zuidpunt). Namen eindigend op – kop waren in de eerste helft van de 20e

Figuur 7. Kaart uit de gids Het natuurmonument De Beer 1951.

eeuw geïnspireerd op het Zuid-Afrikaanse 'kopje' voor een lage heuvel.

Tussen 1959 en 1964 werd De Beer vergraven tot de havens en industrieterreinen van Europoort en daarmee verdwenen alle veldnamen. Op een van de compensatiegebieden werd als herinnering verwezen naar veldnamen van De Beer. Op de Hompelvoet in de Grevelingen kwamen zo de Kievitenplas, Het Breed, Het Groene Strand en Het Wijde Slik op een kaartje van deze in 1971 drooggevallede zandplaat.

Samenvatting

Topografische kaarten zijn informatief, maar kunnen niet de details geven waar veldnamen naar verwijzen. De veldnamen van De Beer vertellen het verhaal van landschap, flora en fauna. De Tweede Wereldoorlog heeft ervoor gezorgd dat 12 van de 22 veldnamen uit 1930 verdwenen. Op de kaart uit 1951 kwamen er 12 nieuwe veldnamen bij.

Graag bedank ik Ed Buijsman voor het kritisch doorlezen van het artikel en het aanleveren van de digitale illustraties, afkomstig uit zijn rijke archief De Beer.

Literatuur

- Beekman, F & E Buijsman (2017). 'Een steert sands bij Holland'. *De historische landschapontwikkeling van Hoek van Holland en De Beer. Het Nederlands Landschap* 35, blz. 34-43.
- Beekman, F & E Buijsman (2021). Een getekende kaart van De Beer. *Tijdschrift voor Historische Geografie* 6, blz. 395-402.
- Beusekom, G van, FPJ Kooijmans, MG Rutten & N Tinbergen (1930). *Het Vogeleiland, Schoonderbeek, Laren*.
- Buijsman, E (2007). *Een eerste klas landschap. De teloorgang van natuurmonument De Beer. Matrijs, Utrecht*.